

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

SHUHRATNING “MASHRAB” ROMANIDA PORTRET YARATISH MAHORATI

Sultonova Vazira Nimatovna,
JDPU o‘qituvchisi

Annotatsiya: O‘zbek adabiyoti tarixida shoir va yozuvchi sifatida o‘chmas iz qoldirgan, qalam tebratgan adiblarimiz juda ko‘pchilik. XX asr adabiyotimizning shunday zabardast darg‘alaridan biri – Alimov G‘ulom Aminjonovich (Shuhrat)dir. Adib nazm va nasrda birdek qalam tebratgan shoir, nosir, dramaturg hamda tarjimon. Shuhratning “Orzu va qalb” dostoni, “Mehrol” doston-ertagi, “Hayot nafasi”, “Qardoshlar” she’riy to‘plamlari, “Farzand”, “So‘lmas chechaklar”, “Oqibatli kishilar”, “Sening sevging”, “Ishqingda yonib” lirik kitoblari, “Kavkaz daftari”, “Buyuk muhabbat” kabi she’riy turkumlari, “Oltin zanglamas” “Jannat qidirganlar” singari kitobxonlar tomonidan doimo sevib mutolaa qilib kelinmoqda. Mazkur maqolada adibning tarixiy mavzudagi “Mashrab” tarixiy romani haqida ma’lumot keltirilgan. Asarda yozuvchining portret yaratish mahorati xususida mulohaza bildirilgan. Asardagi qahramonlarning ham tashqi ko‘rinishi tasviri, ham ruhiy kechinmalari tasviri haqida fikr bildirilib, tahlil maydoniga olib kirilgan.

Kalit so‘zlar: Shuhrat, Mashrab, roman, portret, Arzigul, tahlil, xulosa.

Аннотация: Есть немало писателей, оставивших неизгладимый след в истории узбекской литературы как поэты и писатели. Алимов Гулам Аминжонович (Шухрат) – один из крупнейших деятелей нашей литературы XX века. Адиб – поэт, прозаик, драматург и переводчик, писавший одновременно стихи и прозу. Эпос Шухрата «Мечта и сердце», эпос-сказка «Мехрол», «Дыхание жизни», поэтические сборники «Кардошка», «Дитя», «Неизгладимая оспа», «Люди последствий», «Твоя любовь», «Ишкинда Яниб» Лирические книги «Кавказская тетрадь», «Буюк Муhabбат», «Алтын Зангламас» и «Искатели рая» всегда любимы и читаются читателями. В данной статье представлена информация об историческом романе писателя «Машираб». В произведении комментируется умение писателя создавать портреты. Было высказано мнение о внешнем виде героев произведения, а также описании их душевных переживаний, и они были выведены в поле анализа.

Ключевые слова: Слава, Машираб, роман, портрет, Арзигуль, анализ, вывод.

Abstract: There are many writers who left an indelible mark in the history of Uzbek literature as poets and writers. Alimov Ghulam Aminjonovich (Shuhrat) is one of the great figures of our 20th century literature. Adib is a poet, prose writer, dramatist, and translator who wrote poetry and prose at the same time. Shuhrat's epic "Dream and Heart", epic-tale "Mehrol", "Breath of Life", poetry collections "Kardoshka", "Child", "Indelible Smallpox", "People of Consequences", "Your Love", "Ishqingda Yanib" lyric books, "Caucasian Notebook", "Buyuk Muhabbat", "Altin Zanglamas" and "Paradise Seekers" are always loved and read by readers. This article provides information about the writer's historical novel "Mashrab". The work comments on the writer's ability to create portraits. An opinion was expressed about the appearance of the heroes in the work, as well as the description of their mental experiences, and they were brought into the field of analysis.

Key words: Fame, Mashrab, novel, portrait, Arzigul, analysis, conclusion.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Ma’lumki, Mashrab nomi XVIII-XIX asrlarda tuzilgan tazkira va tasavvufiy yo‘nalishdagi asarlarda zikr etiladi. Bade Samarqandiyning “Muzokir ul-ashob” fikrimizning isbotidir. Ammo ularda shoir hayoti va ijodiy faoliyati haqida keltirilgan ma’lumotlar nihoyatda kam. Mashrabning qoldirgan adabiy merosi xususida ham aniq ma’lumot beruvchi manba yo‘q. Uning o‘z asarlarini to‘plab, devon yoki biror majmua tuzganligi ma’lum emas. Faqat “Devoni Mashrab”, “Devonai Mashrab”, “Eshoni Mashrab”, “Hazrati shoh Mashrab” nomlari ostida xalq orasida qo‘lyozma va toshbosma shaklida tarqalgan qissalardagina shoirning hayot yo‘li va ijodiy faoliyati ma’lum tartib va izchillikda bayon etiladi, shu jarayonda asarlaridan namunalar ham keltiriladi. Qissalar keyinchalik o‘zgartirish va tuzatishlarga duch kelgan, turli to‘qimalar, yangi-yangi rivoyat, naqlar, sarguzasht va latifasimon lavhalar bilan to‘ldirila borilgan. Natijada qissalarda tarixiy Mashrab va uning ijtimoiy va ijodiy faoliyati xalq tasavvuridagi to‘qima Mashrab hamda u haqidagi sarguzasht-rivoyatlar bilan qorishib ketgan. Bugungi kunga qadar Mashrab hayot yo‘li hamda ijodiy faoliyatini yoritib beruvchi ko‘plab badiiy adabiyot namunalari yaratilgan. Shuhratning “Mashrab” romani, Mirkarim Osimning “Singan setor” qissasi, Ibrohim G‘ofurovning “Gala”, “Alif” nomli hikoyalari, Aziz Tursunning “Mashrab” lirik dramasi shular jumlasidandir.

Shuhratning “Mashrab” romani adibning tugallanmay qolgan asaridir. Ushbu tarixiy asarida adib Boborahim Mashrab oilasi, turmush-tarzi, mutafakkirning bolalik yillari, ustozlari, savod chiqarishi va tahsili yuksalishi, o‘smirligi, ko‘nglidagi otashin muhabbati singari vaqealarni marjon singari tizib kitobxonga yetkazishga harakat qiladi. Asarni o‘qir ekansiz, go‘yo Mashrab yashagan davrga, uning oilasiga tushib qolasiz. Roman sodda tilda va uslubda bayon etiladi. Bu esa kitobxonni toliqtirmay, balki o‘z olami qa‘riga olib kirib ketadi. Yozuvchi qahramonlarni ham ijtimoiy holati, kasb-koriga ko‘ra tasvirlaydi.

Muallif asarni ayni Bahor faslining yurtga kirib kelishi, uning insonlarga hamda ularning hayotiga o‘zgacha ta’siri, kishilar qalbidagi, turmushidagi o‘zgarishlarni tasvirlashga harakat qiladi. Asar boshlanishida adib Namangan qizlarining o‘ziga fazilatlar, shaddodliklari, milliylikka yo‘g‘rilgan yurish-turishlari, o‘zbekona odob-axloq, ibo-hayoni tasvirlab shunday yozadi: “... Namanganning tili chuchuk qizlari-ku, juda ochilib ketadilar. Qirq kokil qilib soch o‘rishi, satang qilib farq ochishini o‘shalarga chiqargan! Xipcha bellarini yanada xipcha va nozik qilib chiqqan beqasam nimchalar ularni sambitqomat qilib yuboradi. Ularning bu paytdagi yurish-turishlari va gap-so‘zlarida o‘zgacha bir latofat va nazokat bor” [3. b11].

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Ko‘rinadiki, bu tasvirlar orqali ijodkor o‘zbek xotin-qizlarining portretini yaratishga harakat qiladi.

Portret – (fransuzcha portrait-surat) 1) adabiy qahramonning tashqi qiyofasi, ko‘rinishi, kiyim-kechagi, xatti-harakati, o‘zini tutishi va hokazolarning asardagi tasviri. Ijodkor portret yaratishda yuz, ko‘z, qosh, lab, burun kabi a‘zolari tasvirlash bilan cheklanmay, gavda, qo‘l, bosh harakatlari manerasi, gapirish ohangi va sur‘ati, kulishi, yig‘lashi kabi inson ruhiyati bilan bog‘liq faoliyatlarga ham katta e‘tibor qaratadi [2, b185]

Shuningdek, adib o‘zbek xonadoni ayollarining tasvirini nafaqat tashqi ko‘rinish tomonidan, balki ularning uy tutishi, saranjom-sarishtaligi, mehnatsevarligi, oilasi uchun yelib-yugurishi, yo‘qdan bor qilishi, har bir narsani uvol qilmaslikka intilishi, tinim bilmay mehnat qilishi kabi fazilatlarini hayotiy voqealar asosida tasvirlashga harakat qiladi hamda, birgina, Mashrab onasining xatti-harakatlari orqali ochib beradi. “... Mashrabning onasi o‘sma, hojirayhon, kashnich ekadi, kuz kelsa, ro‘zg‘orda ishlatilmagan mayda no‘sh piyozni suqib qo‘yadi. ... Ota ham “onangni dehqonchiligini ko‘r”, deb tegishib qo‘yadi” [3, b20]. “Onangni dehqonchiligi ko‘r” jumlasini ham yuqoridagi fikrimizning dalilidir.

Asarda oddiy kosiblar turmush-tarzi, hayoti, ularni qiynagan turli qiyinchiliklar, qo‘li kaltalik, kambag‘alchilikning oqibatlarini ham hayotiy chizgilar orqali tasvirlangan. Mashrabning otasi kosib bo‘lib, uni ijodkor shunday tasviraydi: “Valibobo bu yerda kosibchilik qiladi. ...dam olish kunlarini bilmaydi. Ko‘zining nurini to‘kib, bir teshikdan ikki ip o‘tkazib chok tikadi, barmoqlarini qoraytib pardozi beradi. Mum va gulxayrining rangidan barmoqlari qorayib, tirnoqlari yeyilib ketgan. Ba‘zan bozordan chehrasi ochilib kelmasa, ko‘pincha qovog‘idan qor yog‘ib darg‘azab qaytadi.

... Ana shu paytda basharasiga qarab bo‘lmaydi – unniqib ketadi. Za‘faron rangi teg-tegidan ko‘kimtir tortib, shunday ham chuqur ko‘zlari ich-ichiga quduqdek botib ketadi”[3, b21].

Ko‘rinadiki, o‘sha zamonlarda turmush qiyinchiliklari oddiy xalqni juda ko‘p qiyinchiliklarga duchor etgan. Birgina Valibobo tasviri orqali barcha kosiblar, temirchilar, bo‘zchilar, jamiyki oddiy hunarmadlar, dehqonlar portretlari ifodalab berilgan.

Portret nafaqat qahramonning tashqi ko‘rinishi, balki ruhiy holati, ichki kechinmalari tasviri hamdir. Jumladan, asarda Mashrab Arzigulni ko‘rib qoladi. O‘zi istamagan holda qalbiga muhabbat kirib keladi. Ishq otashi uning butun vujudini

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

yondira boshlaydi. Yon atrof ham unga o‘zgacha nafosat, go‘zallik bilan ko‘rina boshlaydi.

“Mashrab bu qiziq lahzani tag-tomiri bilan idrok etib ololmas edi. Ancha yerga borgach, yana orqasiga, o‘sha tutga, qiz turgan shoxga qaragisi keldi, bir narsadan hayo qilgandek tortinib qaradi” [3, b15].

“Tiliga nuqul oddiy bo‘lmagan so‘zlar tizimi kelar, g‘azalga o‘xshab ohang kashf etib, yuragini to‘lqinlantirib yuborardi, har to‘lqinlantirganda ko‘ksi larzaga kelib, ko‘ngli yorishib ketardi. Ko‘ziga tushgan oddiygina buyumlar, olisdagi daraxtlarning uchlari, tom boshidagi kechagina qovjiragan giyohlar, osmondan goh-goh uchib o‘tgan qushlar, musichalar ku-kusi, hatto chelak botirganda to‘lqinga kelgan hovuzchadagi suv ham ajib latofat va go‘zallik kasb etar, allaqanday bir ohangda, g‘alati bir tilda so‘zlashayotganga o‘xshar edi” [3, b 18]

Xulosa qilib shuni aytish mumkiniki, mutafakkir Mashrab hayoti va ijodi, uning badiiy adabiyotdagi tasviri hamda talqinini bugungi kun talablaridan kelib chiqib, sof adabiyotshunoslik mezonlari asosida qayta o‘rganish asosiy vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Musurmonov E. Rahimbobo mashrab va uning badiiy adabiyotdagi talqini. – filologiya fanlari nozmodi limiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. - Samaradqand.1995.
2. Salayev F. Qurboniyozov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli lug‘ati. – T.: Yangi asr avlodi, 2010.
3. Shuhrat. Mashrab – T.: Sharq, 1998.
4. www. Ziyo.uz